

HERÉDI KÁROLY

Az ifjúsági regény (arany)kora

Az újvidéki Forum könyvkiadó 1969. évi ifjúsági regénypályázata,
körülményei és hatása

„– Hogyan nem szabad ifjúsági regényt írni?
– Rosszul.”

(Gion Nándor válasza Kakas József kérdésére)¹

A vajdasági magyar gyerek- és ifjúsági irodalom történetének feldolgozása, értékeinek számbavétele és összegyűjtése még várat magára. Bori Imre, Bence Erika és Fekete J. József korábban vázlatosan áttekintették az ide sorolható műveket, továbbá Csáky S. Piroska bibliográfiai munkái is kitérnek e területre.² Jelen tanulmány a vajdasági magyar regényirodalom alakulástörténetéhez közöl adalékokat, egy olyan időszak és regénypályázat tükrében, amely paradigmaváltást idézett elő. Az ifjúsági irodalom műfajdefinícióját kutatva arra is választ keresek, milyen műfaji jegyek alapján születnek ezek a szövegek, milyen olvasásmódokat, olvasói attitűdöket érvényesített a recepció, továbbá milyen módon álltak párbeszédbe egymással a regényszövegek. Tanulmányom egy hosszabb lélegzetvételű munka első részét képezi, a regénypályázat körülményei mellett a két legjobbnak ítélt regény befogadástörténetéről ad számot, továbbá igyekszik az értelmezés újabb irányait megnyitni. A pályázat, a korabeli olvasatok, értelmezési stratégiák és keretek, nem utolsó sorban pedig maguk a művek a magyar irodalom egy olyan fontosnak tűnő fordulópontjáról vallanak, amely az ifjúsági irodalomként olvasható szövegkorpusz szerzői közé invitálta többek között Domonkos Istvánt, Gion Nándort és Tolnai Ottót.

A pályázatot az előző évi regénypályázat sikerén felbuzdulva hirdették meg 1969-ben. Az eredményről így tájékoztat a Magyar Szó napilap 1970. január 17-én: „[A] Fórum Könyvkiadó által kinevezett bíráló bizottság (Bányai János, Bodrits István, Bori Imre elnök, Saffer Pál és Sárosi Károly) 1970. január 16-án ülést tartott és a következő egybehangzó határozatot hozta az ifjúsági regénypályázat díjainak odaítéléséről. Az

¹ KAKAS József, *Az ifjúsági regény nem lehet unalmas: Beszélgetés a Neven-díjas Gion Nándorral*, Magyar Szó, 1978. június 29., 8.

² BORI Imre, *A jugoszláviai magyar irodalom története*, Újvidék, Forum, 2007, 325–327. (Bori Imre nem választja külön az ifjúsági és gyerekirodalmat, hanem egy egységben, ifjúsági irodalom címszó alatt tárgyalja.); BENCE Erika, *Szakaszok és törekvések*, Híd, 2001/1–2, 29–39; FEKETE J. József, *Előlegezett bizalom a gyerekirodalomnak*, zEtna webmagazin. <http://www.zetna.org/zek/folyoiratok/85/fekete.html> (Letöltés ideje: 2018. november 1.); CSÁKY S. Piroska, *Vajdasági magyar könyvek 1918–1941*, Újvidék, Forum, 1988.

első 8000 dináros díjat az ENGEM NEM ÚGY HÍVNAK című, ALBION jeligéjű regénynek; a második 6000 dináros díjat a VIA ITÁLIA című, KEZESLÁBAS GÉPIRÓ jeligéjű alkotásnak; a harmadik, 4000 dináros díjat pedig a ZSIVÁNY című, ESSEN jeligéjű műnek ítélte oda.”³ A feloldott jeligékből kiderült, hogy Gion Nándor végzett az első helyen.⁴ A második díjat Domonkos István, a harmadikat Deák Ferenc kapta meg. A bírálóbizottság a következő kéziratokat is „megvétellel” javasolja: *Vadalma* (Karacs – Németh István), *Összjáték* (Lagnes – Fehér Kálmán). A *Fecskelány* (Dér Zoltán későbbiekben megjelent, Kosztolányi Dezső levelei és Lányi Hedvig lánykori naplója nyomán készült dokumentumregénye) és a *Tételes játék* címűeket a kiadó figyelmébe ajánlotta, de nem minősítette őket ifjúsági regénynek. Hogy milyen ismervek szerint válogattak a beérkezett 29 pályamű közül, illetve mit tekintettek ifjúsági irodalomnak, arról Bori Imre nyilatkozata tájékoztat.⁵ A „modern ifjúsági regény” definiálatlansága miatti nehézségeket csoportosítással hidalta át a zsűri. Az első csoportba a három kiemelkedő mű került, ezt követően azokat rostálták ki, amelyeket „erkölcsi világképük” okán nem tartottak ifjúsági szövegnek. Legnépesebbnek a „szokványos” művek kategóriája bizonyult. Ezen regények a zsűri véleménye szerint csupán utánozzák a magyar és nemzetközi ifjúsági irodalmat. Mindezek ellenére utóbbiak között is felfigyeltek kiadásra érdemes kéziratokra „a mi ifjúsági regényben szegény parlagonkon”.

A pályázat lezárása előtt is többször előtérbe került az ifjúsági irodalom problémaköre. A Magyar Szó hasábjain többek között éppen Bori Imre szentel egy cikksorozatot a témának 1969-ben, amelyben az irodalomtudományos érdeklődés hiányáról beszél.⁶ Véleménye, gondolatai azért sem mellékesek, mert a későbbiekben ő maga tölti be a bírálóbizottság elnöki tisztét. Úgy véli, hogy a jó írók (a ritka kivételeket nem nevesíti) valójában a tabuk, az írói fegyvertár redukálása, valamint a korosztályi korlátok miatt nem írnak ifjúsági könyveket. Cikkeiben megállapítja, hogy a valódi ifjúsági olvasmányok az idővel olvasódnak ifjúsági irodalommá, és kanonizálódnak akként (is). Leginkább székszezsisének ad hangot, hogy lehetséges-e célzottan ifjúsági irodalmat tervszerűen megalkotni. A kortárs irodalmi eszköztárból kikapott „erények”, amelyek ezeknek a műveknek a sajátjai, szintén problematikusnak ítéltetnek a részéről: „a kaland, a »történet«, az érzelmesség tiszta képletei, az ártatlanság naiv világképi vonásai, a képzelet szivárványszínei – hogy egy csokorra való ilyen vonatkozás felvillantásával jelezzük a problémát, amelyet az ifjúsági irodalom pusztaságával is felvet.”⁷

³ *Jegyzőkönyv*, Magyar Szó, 1970. január 17., 17. (kiemelés az eredetiben)

⁴ Egymás után három pályázaton ítelték munkáját a legjobbnak.

⁵ BORI Imre, *A pályázat sikeresnek mondható*, Magyar Szó, 1970. január 17., 17.

⁶ BORI Imre, *Ifjúsági irodalom?*, Magyar Szó, 1969. augusztus 17., 13. A szerző rámutat arra is, hogy ezek a könyvekkel külön szakmai szerkesztő foglalkozik, és a piac kánonalakító ereje formálja a kortárs viszonyokat.

⁷ *Uo.*

Egy későbbi írásában igyekszik félretenni, revideálni szkepszisét és az ifjúsági irodalom „pozitív aspektusait” vizsgálja.⁸ Első érve szerint még ennél a műfajnál is létezik rosszabb olvasmány egy fiatal számára, mégpedig a képregény. Arra figyelmeztet, hogy amennyiben a rendelkezésre álló olvasmányok nem elégítik ki a tizenévesek kaland és vadromantika iránti vágyát, akkor azok „a képregények pocsolyavízéhez” nyúlnak.⁹ A tudományos fantasztikumban, az egzotikumban és a képzeletbeli szigetek, vadonok képében fedezi fel az ifjúság megszólaltathatóságának kulcsát. Itt közölt modern ifjúságiregény-definícióját érdemes idézni: „a romantikus valóság könyveit kell írniuk, a leleményt kell angazsálniuk, s valóban felfedezőként kell mozogniuk a világban. Úgy is mondhatnánk, hogy mai világunk szürrealitásába kell behatolniuk, ha olyan könyveket akarnak megjelentetni, amelyek a modern ifjúsági regény ismérveit kielégítik.”¹⁰ Bori Imrének és másoknak a nyilvánosság számára megosztott teoretikus belátásai, kételeyi bizonyára eljutottak az írókhoz is. Gion Nándor is reflektál interjújában az egyik nem nevesített zsűritag egyik cikkére, amelyben az illető kétkedésének ad hangot, hogy vajon létezik-e olyan sok író, aki tisztában van azzal, mi is az ifjúsági regény.¹¹ A probléma a kritikusokon és néhány irodalomtudóson túl természetesen az írókat magukat is foglalkoztatta, igyekeztek formát találni belátásaik, reflexióik rögzítéséhez. Ennek legkézenfekvőbb formája az interjú volt. Gion Nándor arról is vall, mennyire késvé és milyen magabiztossággal, gyorsan írta meg regényét.¹² A mű forrását saját felnőtté válásának keserű tapasztalataiban jelöli ki. Megjegyzi: a pályázat nélkül sohasem próbálkozott volna ifjúsági regénnyel, amelyről maga sem tudja, mi is pontosan, de az ezen való elmélkedés helyett – ahogy írja – „megpróbáltam saját elképzeléseimnek megfelelően írni mai ifjúsági regényt”.¹³

A „mai” és „modern” szembeállítás a „szokványos” művekkel leginkább az újdonság, az újítás lehetőségeinek kutatása és a hagyománytörés jegyében értelmezhető. Bence Erika mindezt abban látja megragadhatónak, hogy „[a]z ifjúság haladó törekvéseit a háborús-harci cselekményekben való részvétellel, egyfajta maszkulin-militáns hőskultusszal azonosító, s e világképet kifejező prózai alkotásokkal szemben, egy másfajta gyermeki világtérítés tapasztalatait jelenítik meg azok a regények, amelyek a Forum ifjúsági regénypályázatára érkeztek”.¹⁴ A későbbiekben, a művek értelmezése során a világképi, világtérítési megfeleltethetőségen túl szorosabb kapcsolódási pontokra is rámutatunk majd.

Visszatérve azonban a pályázat lebonyolítására és visszhangjára, egy kisebb polémiát is felfedezhetünk. Kolozsi Tibor aggályainak adott hangot amiatt, hogy a döntés

⁸ BORI Imre, *A lelemény könyvei*, Magyar Szó, 1969. szeptember 7., 14.

⁹ *Uo.*

¹⁰ *Uo.*

¹¹ *Az ifjúsági regénypályázat eredménye: Gion Nándor nyerte az első díjat*, Magyar Szó, 1970. január 17., 17.

¹² *Uo.*

¹³ *Uo.* (kiemelés az eredetiben)

¹⁴ BENCE, *i. m.*, 33.

és a díjkiosztó egyazon napon zajlott. Gondolatkísérletében többféle forgatókönyvet is felvázolt, átláthatatlannak ítélve a döntési és a díjkiosztási mechanizmust. Vajon előre tudták-e, hogy minden díjazott újvidéki illetőségű? Esetleg minden pályázót meghívtak? – vetette fel többek között. Mindezek ellenére kifejezte a pályázat meghirdetése felett érzett örömét, hiszen a gyerek- és ifjúsági irodalom szövegei alsóbbrendű műfajként¹⁵ csupán a szórakoztatás célját szolgáló könyvekként tételeződtek.

Fontos információkkal szolgál a pályázat utóéletéhez az az interjú, amelyet a Forum Kiadó akkori igazgatójával, Juhász Gézával készítették. „A díjazott és a kiadásra javasolt öt könyv kéziratát elküldtük a budapesti Móra Könyvkiadónak, és szeretnénk megvárni az eredményt, mert ha valamelyik regényre igényt tart, akkor ez tízezres példányszámot jelent.”¹⁶ A korban nem volt ritkaság az effajta kooperáció, a Deák-regény is egy ilyen együttműködés keretében jelent meg. Juhász Géza említést tesz arról is, hogy a Jó Pajtás gyereklap szerkesztőségével is tárgyal, hiszen az egy újabb tízezres példányszámú kiadványt eredményezhetne, a sztenderd 800 példány helyett. A magazin egy országos vetélkedőhöz használható könyvet keresett, nem ragaszkodva díjnyertes kézirathoz. Önkritikát is gyakorol, ugyanis a Romániában nyomtatott regények „nem egészen kielégítőek”.¹⁷ A kiadó kötelezettséget vállalt arra, hogy közbenjár a szerbhorvát nyelvű fordítások ügyében, mert maga a fordítás – Juhász Géza elmondása alapján – könnyen kivitelezhető, ehhez kiadót találni nehezebb feladat.

A pályázat eredményeként végül a rendelkezésemre álló adatok alapján a következő könyvek jelentek meg: Gion Nándor: *Engem nem úgy hívnak*;¹⁸ Domonkos István: *Via Italia*;¹⁹ Deák Ferenc: *Zsivány*;²⁰ Dér Zoltán: *Fecskelány*;²¹ Mirnics Zsuzsa: *Égig érő fák*;²² Németh István: *Vadalma*;²³ Fehér Kálmán: *Összjáték*;²⁴ Bogdánfi Sándor:

¹⁵ Vö. „[G]yakorlatilag alkalmazott nézet – írói és szerkesztőségi körökben is –, hogy a gyermekeknek és a fiataloknak szánt művek esetében talán nem is lényeges egyáltalán a művészi színvonal, elvégre a gyermekeknek, tapasztalatlan fiataloknak úgy sincs érzékük az effajta igények iránt.” KOLOZSI Tibor, *Regénypályázat – némi kétellyel*, Hét Nap, 1970/5, január 23., 10.

¹⁶ LÁDI István, *Őszre jelennek meg a díjnyertes ifjúsági regények*, Magyar Szó, 1970. február 11., 9.

¹⁷ A kérdező attitűdje is figyelemre méltó. Kérdése ugyanis úgy szólt: „Van alapjuk az ilyen megjegyzéseknek, vagy csupán túlzott igényességről van szó?” *Uo.*

¹⁸ GION Nándor, *Engem nem úgy hívnak*, Újvidék, Forum, 1970; újabb kiadás: Noran Libro, Bp., 2010; szerbül: *Nije to moje ime*, ford. Seja BABIĆ, Szarajevó, Veselin Masleša, 1979.

¹⁹ DOMONKOS István, *Via Italia*, Újvidék, Forum, 1970; újabb kiadás: Újvidék, Forum, 1984; szerbül *Via Italia*, ford. Seja BABIĆ, Újvidék, Dnevnik, 1986.

²⁰ DEÁK Ferenc, *Zsivány*, Budapest – Újvidék, Móra – Forum, 1970; újabb kiadás: Újvidék, Forum, 1984; szlovákul: *Ten zbojnik*, ford. Marta LESNÁ, Újvidék, Obzor, 1971; horvátul: *Razbojnik*, ford. Ivan BAUMAN, Zágráb, Mladost, 1978.

²¹ DÉR Zoltán, *Fecskelány: dokumentumregény*, Újvidék, Forum, 1970; újabb kiadás: Újvidék, Forum, 1985.

²² MÍRNICS Zsuzsa, *Égig érő fák*, Újvidék, Forum, 1971.

²³ NÉMETH István, *Vadalma*, Budapest – Újvidék, Móra – Forum, 1970; újabb kiadás: Újvidék, Forum, 1984.

²⁴ FEHÉR Kálmán, *Összjáték*, Újvidék, Forum, 1970; újabb kiadás: Újvidék, Forum, 1984.

Óriások;²⁵ Tolnai Ottó: *Ördögfej*.²⁶ A kötetek többsége manapság alig vagy egyáltalán nem olvasott. A Gion-regény a monográfiák szerint is az egyik legkevésbé elemzett mű, Domonkos István és Tolnai Ottó regényei azonban a 8. osztályban kötelező (bár nehezen hozzáférhető) olvasmányok. A fordítási gyakorlat és kultúra elevenségéről (is) tanúskodik a fenti lista, de az is a könyvek utóéletéhez tartozik, hogy 1984-ben *Ifjúsági Regénytár* címen a fentiek közül többet újra megjelentettek.

Az 1969-es pályázat szövegei alapján kitapintható egy markánsan új paradigma felbukkanása, amelyet Bence Erika így körvonalaz: „A gyermekkor léttartalmait és kifejezésformáit érvényesítő, s természetszerűleg e befogadói szintekre alapozó nagyepika, azaz a jugoszláviai magyar ifjúsági regény is a hatvanas-hetvenes évek fordulópontján élte meg megújulásának folyamatát.”²⁷ Elek Tibor nem végzi el a komparatív elemzést, de megjegyzi a pályázat anyagának összevetésében rejlő potenciált: „[B]izonyára feltűnének a közös nemzedéki életérzésből és törekvésekből következő rokonítható jellemzők, a gyermekkép felszabadítása, korábbiakhoz képesti mássága, az, hogy a többségnél hangsúlyosan szerepel a felnőtté válás problematikája, hogy a felnőttek világa általában sötét tónusokat kap, ennek következtében gyakori a szökés, kivonulás motívuma stb.”²⁸

Dolgozatom az ifjúsági regényt megképző poétikai eljárások feltérképezésén túl az Elek Tibor által felvetett összeolvasással is megpróbálkozik. Bence Erika ilyen irányú vizsgálódásai során rokonságot talál a robinzonádokkal is, és egy több évszázados hagyományvonalba látja beilleszthetőnek ezeket a regényeket: „Központi metaforáit e világgépnek az *utazás*, a *kivonulás*, a *szigetlét-teremtés* képzete alkotja.”²⁹ A '60-as évek végének eseményei és a korszellem változásának fényében szükségessé vált újradefiniálni azokat a stratégiákat, amelyekkel az ifjúsági kategóriák felé közelítettek, így vélhetően az ifjúsági regénypályázat kiírásában nem kizárólagosan az ezt megelőző felhívás sikere, hanem az újfajta fókusz is segíthetett. A közeg orientálódásában szerepet játszott az amerikai farmernadrágos próza,³⁰ különösen Salinger írásai,³¹ a beat-irodalom és több

²⁵ BOGDÁNYI Sándor, *Óriások*, Budapest – Újvidék, Móra – Forum, 1971; románul: *Giganti*, ford. Gelu PĂTEANU, Belgrád, 1973.

²⁶ TOLNAI Ottó, *Ördögfej*, Újvidék, Forum, 1970; szerbül: *Đavolja glavica*, ford. Seja BABIĆ, Belgrád, BIGZ, 1975; illetve *Đavolja glava*, ford. Judit ŠALGO, Újvidék, 1975. – Ez utóbbi szerb fordításról adatokat csak Gerold László által írt irodalmi lexikonban találhatunk: GEROLD László, *Vajdasági magyar irodalmi lexikon (1918–2014)*, Újvidék, Forum, 2016.

²⁷ BENCE, *i. m.*, 33.

²⁸ ELEK Tibor, „A szép dolgokat falba kell vénsi, hogy megmaradjanak”: *Gion Nándor ifjúsági regényeiről*, Forrás, 2006/7–8, 146.

²⁹ BENCE, *i. m.*, 33. (kiemelés az eredetiben)

³⁰ A kifejezés Aleksandar Flaker horvát teoretikustól származik. A vajdasági magyar irodalom kontextusában Csányi Erzsébet elméleti munkásságához kötődik legerősebben a terminus. Csányi e sorba illeszkedőnek tartja Domonkos István *A kitömött madár*, Tolnai Ottó *Rovarház*, Gion Nándor *Testvérem*, Joáb és Végel László *Egy makró emlékiratai* című műveit. A felsoroltak, a Végel-regényt leszámítva, mind az 1968-as regénypályázatra íródtak.

³¹ Varga Zoltán Mirnics Zsuzsa *Égig érő fák* című művében „egy kis női és szocialista Holden Caulfield megteremtésének lehetőségét” látja: VARGA Zoltán, *Könyveinkről némi vitával* = V. Z., *Periszkóp*, Újvidék, Forum, 1975, 167.

ellenkulturális mozgalom, irányzat, valamint mindezekkel összefüggésben az Új Symposion körének tevékenysége is. Az ifjúsági regények szembehelyezkedtek a militáns, háborús (partizán)irodalommal, sőt, nem riadtak vissza a Jugoszlávia-illúzió kritikájától sem. Az ekkor születő ifjúsági művek ugyanakkor formanyelvükben, prózapoétikai eljárásaik tekintetében nem kísérletezőbbek a '68-as pályázatra készült regényeknél, a metonimikusság továbbra is jellemző a történetmondásban,³² viszont új eljárásaikat beépítik az ifjúsági regényekbe, létrehozva és meghonosítva az *all-age* formát.³³

Gion Nándor: Engem nem úgy hívnak

„Mert a gyerekek, akármilyen szomorúan is hangzik ez, felnőttekké válnak: a szemük megromlik, és többé már nem vesznek észre bizonyos egészen fontos dolgokat.”

(Gion Nándor)

Gerold László kiemeli, hogy milyen kevés figyelem irányult Gion *Engem nem úgy hívnak* című regényére, holott véleménye szerint „ez az egy nagyobb elbeszélésnél alig valamivel terjedelmesebb mű mind írói eszközök, mind pedig világszemlélet tekintetében igen jelentős alkotás”.³⁴ A fülszöveg alapján Gion Nándor, és ahogyan azt később látni fogjuk, Domonkos István is meglehetősen reflexíven viszonyulnak műveikhez. Gion a szövegszervező motívumok egyikének megidézésén túl az olvasóközönséget is kijelöli: „Igen, a felnőtté válásról írtam, azoknak, akiknek még jó szemük van, és egy kicsit azoknak is, akiknek már megromlott a látásuk.” A pályázat első és második díjas regényét összevetve Varga Zoltán felfedezi bennük a szökés és menekülés közös motívumát, amely véleménye szerint „szinte már tünetszerű jelenségnek is hat”.³⁵ Megjegyzi továbbá, hogy sem Gion, sem Domonkos esetében nem beszélhetünk „a szó megszokott értelmében vett ifjúsági regényről, hanem sokkal inkább ifjúsági tárgyú regényekről, olyan művekről, amelyek mindenekelőtt az ifjúság mai problémáiról, életérzéséről vallanak”.³⁶

A Gion-regény tizenéves hősei Orbán Lajos (álnevén Péter), H. Sz. Dollár (Húsz Szerelmes Dollár) és Pollák sajtóságos életmódot alakítottak ki. Bár mindhárman

³² „[A] cselekmény szinte elengedhetetlen. Igaz, hogy ez kissé megmervítheti a műfajt, de néha nem árt tiszteletben tartani a jó öreg szabályokat” – húzza alá Gion: KAKAS, *i. m.*

³³ HERMANN Zoltán, *Vázlat a magyar gyerekirodalom történetéhez = Mesebeszéd: A gyerek- és ifjúsági irodalom kézikönyve*, szerk. HANSÁGI Ágnes, HERMANN Zoltán, MÉSZÁROS Márton, SZEKERES Nikoletta, Bp., Fiatal Írók Szövetsége, 2017, 26.

³⁴ GEROLD László, *Péter, aki Lajos*, Forrás, 2016/2, 44.

³⁵ VARGA Zoltán, *Vajdasági könyvekről – visszapillantó tükörben = V. Z., Periszkóp, i. m.*, 141.

³⁶ *Uo.*, 140.

dolgoznak (H. Sz. Dollár címfestőként, Pollák és Orbán Lajos egy autójavító műhelyben), mégis inkább félkész lakótelepeken húzzák meg magukat, egy-egy üveg pálinkával lefizetve az építész. Ez a félig-meddig outsider státusz abból fakad, hogy még nem állnak teljesen készen a felnőtt társadalomba történő beilleszkedésre. Saját „félkészységük” a befejezetlen házakban is tükröződik. A két idősebb fiú, Pollák és Dolli szabadságvágyának és a felnőtté válás iránti igényének (ezzel párhuzamosan álmodásaiknak) metszéspontjában teremődik meg ez az életforma. Mivel ezek az épületek leginkább csak alvásra használhatóak, így a fiúk munka után főleg a csatornában fürdenek, a vidámparkban lófrálnak, vagy a városi tereket lakják be. A Luxemburg Rádió legfrissebb beatzenéit hallgató hősök ugyan még nem teljesen felnőttek, de felnőtté válásukhoz kapcsolódó céljaik vannak. Az elbeszélő fiú, Orbán Lajos/Péter családi hátterének fokozatos feltárulása felszínre juttatja a fiú elhagyatottságát. Mindebből az R. B. 2286. jelzetű hajó és a rajta utazó szőke kislány (akinek a főhős Péterként mutatkozik be) mozdítja ki. Ez a kimozdítás olyan radikális változást idéz elő, amely a fiú boldogtalan, otthontalan kvázi helyhez kötöttsége helyébe az úton levést állítja boldogságkeresési stratégiaként, a felnőtté válás előli menekülési útvonalaként. A „isteni fejeseket” biztosító hajón megismert Andreával/Reával tervezett szökési kísérlet eleve kudarcra ítélt vállalkozás. Tudja ezt H. Sz. Dollár is, aki ennek ellenére segíti Lajost, míg a zsugori, kuporgató Pollák már kevésbé megértő. Mindketten köztes állapotot képviselnek, de míg H. Sz. Dollár inkább tapasztalati úton vezeti rá Pétert a felnőtté válás elkerülhetetlenségének felismerésére, addig Pollák pozíciója mint a felnőtté válás legközelebbi figuráé fölényesebb, kioktató és szűklátókörű.

Ezen beavatódástörténet Varga Zoltán értelmezésében „belső megromlási folyamat”,³⁷ amely közös vonás a *Testvérem, Joáb* című Gion-regénnyel, hiszen mindkettő a „bemocskolódás szimbólumával zárul”, és emiatt lesz az *Engem nem úgy hívnak a „vesztett illúziók regénye”*.³⁸ Varga pazarlasként ítéli meg, hogy Gion nem „nagykorú” regény megírására használta fel a történetet. Számomra úgy tűnik, hogy a „bemocskolódás” ugyan valóban a regény egyik mestertrópusa, amely a felnőtté válás egyik fontos attribútuma Péter szemében is: ugyanakkor az esetében mégsem beszélhetünk valódi romlásról, sokkal inkább a megváltoztathatatlanba való beletörődésről, miután naivitása és (Varga által feltételezett) ártatlansága is felszámolódik.³⁹ Mindezt ráadásul a keserű zárlat is nyitottan hagyja. Gion regényének ereje természetesen nem csupán a gondolati tartalom közvetítésében lakozik, hanem abban a technikában is, amellyel a szöveg metaforikus hálózata ezeket a szorongásos szituációkat, a felnőtté válás regény főhőse által nyelvileg nehezen artikulálható negatív tartalmait mozgatja. Az ifjúsági regény a „nagykorú” regény oppozíciójaként jelenik meg Varga kritikájában,

³⁷ *Uo.*, 141.

³⁸ *Uo.*, 142.

³⁹ Varga a megromlás végső bizonyítékát a kölyökkutya farkára kötött konzervdobozban látja. Holott a fiúk korábban sem talpig becsületesek. Dolli pénzt csal ki egy tanárnőtől, Lajos őt utánozva mutatkozik be Péterként (maga sem tudja, miért).

a történetmondás, a tropikus rendszer szükségszerű egyszerűsítését feltételezi, végül kissé önmagának is ellentmondva nyilvánítja mégis ifjúsági szövegnek a Gion-regényt. A könyv terjedelme, epizódszerűsége tűnik a bíráló szemében a legnagyobb fogyatékoságnak. Hogy mennyire „nagykorúan” formált szöveg az *Engem nem úgy hívnak*, arról, úgy gondolom, a szövegben felbukkanó gazdag motívumkészlet és a feltáruló kompozíció árulkodik.

Péter viszolygása a felnőtté válástól összetett jelenség. A „pocsék alakoktól” és mocskoktól való irtózás (például a szerelóműhely olaja) ennek egyik aspektusa. A H. Sz. Dollár által rajzolt képregény zárlatát sem akarja elfogadni, ugyanis abban a főhősök, feladva eddigi életüket, egy farmon telepednek le. Dollival meg is rajzoltatja a képregény alternatív befejezését (a fikción belüli fikció fikciós variánsát), amelyben a főhősök ellovagolnak a naplementébe. A megállapodás, letelepedés boldogtalansága összekapcsolható Péter családjától szerzett sebeivel, a megnyert, de aztán elveszített otthonon, majd a kényszerű inasléten keresztül. Az olaj mindannak a romlottságnak, ügyeskedésnek, durvaságnak, korrumpálódott létmódnak a hordozóját jelenti, ami a felnőttiséget oly taszítóvá teszi számára.

Gion a második fejezetet egy szinte idilli képpel zárja, a szökési terv kidolgozása után fürdőző Reával és Péterrel. A harmadik fejezet első szavai („Így végződik”⁴⁰) ironikusan utalnak erre a helyzetre is, miközben a képregény végét ismerteti Dollár Péternek. De míg a képregény valóban (mindkét verziójában boldog) véget ér, a regény tovább íródik, és figyelmeztet arra, hogy az ilyen feltétel nélküli boldogság csak egy képregényben, vagyis fikcióban rögzülhet, így a regényt az olvasói valóság lehetséges tapasztalatai felé irányítja.⁴¹ Reát a vidámparkból, ahol Péterrel tölti az időt, egy matróz viszi vissza a hajóra. Az eközben a lány kezéből kihulló képregényrészlet közös „happy end” képüket, a naplementés boldog úton levés lehetőségét számolja fel.

Péter terve a következő: „Az a lényeg, hogy állandóan menjek valahova. Aztán, ha megérkeztem, megint továbbmegyek.”⁴² Gerold László felhívja a figyelmet arra, hogy ez a terv összekapcsolható a Végel László-regénnyel, az *Egy makró emlékirataival*: „nem az a lényeges, hogy az ember hová megy, hanem az, hogy menjen, menjen az utolsó leheletéig.”⁴³ Az úton levés egzisztenciális stratégiája, létfilozófiája, a felnőtt világ iránti gyanakvó elutasítás egyértelműen salingeri hatást mutat. A felnőttiséget riasztóvá tevő, először a meglesett kéményseprő arcán felfedezett félelem, szomorúság, szorongás feltűnik Péternek a vidámpark körül oldalgó alakok, a műhely „pocsék alakjai” mindegyikén, sőt olykor H. Sz. Dollár arcán is. Gerold László ebben jelöli ki a regény kulcsmotívumát: „Hiába, te még mindig taknyos vagy, és észreveszed az ilyesmit. Néhány év múlva már nem fogod észrevenni. Akkor már füttyülsz rá, hogy

⁴⁰ GION Nándor, *Engem nem úgy hívnak* = G. N., *Az anyagi vigasság. 6 regény*, Noran Libro, 2010, 68.

⁴¹ Dollár tapasztalatai és életkora miatt is másfajta, illúziómentesebb befejezést gondol ki.

⁴² GION, *Engem nem úgy hívnak*, 59.

⁴³ Idézi SZAJBÉLY Mihály, *Újvidék, hatvanas évek (A farmernadrágos magyar próza klasszikusa, Végel László)*, Jelenkor, 1992/7–8, 637.

egyformán szomorúak-e az emberek vagy sem, és hogy mennyire félnek. Akkor majd okosabb dolgokkal foglalkozol.”⁴⁴

A felnőtté válás fokát lépcsőugrásokkal teszi képszerűvé Gion: Pollák már a nyolcadik lépcsőt ostromolja, Dolli néha a hetedikre is felugrik, Péternek viszont még nem sikerült az ötödiket sem elérnie. Csak a regény végére érik el mindannyian ugyanazt a lépcsőfokot, Lajos/Péter is ekkor szerzi vissza nevét, ily módon a zárlat ennek az önmegtalálásnak, önazonosságnak, az elfogadásnak a momentuma is, és annak elismerése, hogy az elkerülhetlentől sem Péterség-alteregója, sem más fikcionált világ nem mentheti meg az elbeszélőt. A világ változására az én-elbeszélő ritkán reflektál, a kéményseprő kivilágítatlan utcája és az épülő lakótelepek, a csupán néhány időse által látogatott templom körbeépítése, a csatorna betonlapokkal lefedett partjának leírása és atmoszférája mégis összefüggésbe hozható az általa tapasztalt és elkerülő szorongatottsággal.⁴⁵

Rea titokzatosabb, fiatalabb és gyermekibb. A hajó elszigetelődést jelent számára, annak némasága, halszerűsége („lusta és ügyetlen és hideg”⁴⁶) apjától is elválasztja. Gionnál ez a „szőke, tiszta lány” archetipikus, tűnékeny jelenség. Típus abban az értelemben is, ahogyan a narrátor folytonosan az „ezek a fiatal lányok” formulát alkalmazza. Szerepe, hogy elhozza és megmutassa azt, ami nem birtokolható örökké. Alakját és a hajót is egyfajta mitikus lenti körülmények között.⁴⁷ Reában egy biblikus ellen-Évára is ráismerhetünk, hiszen a szökés, kivonulás ötlete is tőle származik. A néma, homokszállító teherhajó beúszása Péter életébe nem kizárólag egy visszszámítást indít el, de az addig bizonyosságot jelentő számok („a számokat jobban értem”⁴⁸) is elveszítik lassacskán hitelességüket, párhuzamosan a homokórában lepergő homokkal, vagyis a szállítmány kirakodásával. Dér Zoltán azon a véleményen van, hogy „Gion érése az a befejezés talán a legbeszédesebb bizonyítéka”,⁴⁹ amelyben a Pétert kijózanító pofon és veresége „szomorúságot sugall, de nem jelenti egyszersmind küzdelmének végét, csupán a valóság kegyetlenebb közegében való férfias helytállás kezdetét”.⁵⁰ Szűcs Imre bírálata „a korszerűség jegyeit megcsillantó, derűs és fanyar színekkel átszőtt mesélőkedvet” és az „ismétlésekkel megtűzdelt ritmikus próza mesteri vonalvezetését”⁵¹ emeli ki.

A Jelenkorban 1972-ben Benkő Ákos hosszabb tanulmányt jelentett meg a jugoszláviai magyar ifjúsági irodalomról, amelyben kiemeli, hogy Gion hogyan túllép a

⁴⁴ GION, *Engem nem úgy hívnak*, 51.

⁴⁵ A kötet egyik kritikusa, Dér Zoltán a figurák „durva beszédét” emeli ki, valamint azt, hogy az nem elég változatos. Ennek a szűrkeségnek a funkcióját a közeg sivárságának hangsúlyozásában találja meg. DÉR Zoltán, *Költészet Darócbán* = D. Z., *Szembesülések*, Szabadka, Munkásegyletem, 1979, 202–205.

⁴⁶ GION, *Engem nem úgy hívnak*, 37.

⁴⁷ A folyami hajó motívuma, annak halott némasága, valamint a lány visszarablása is ókori görög mitikus allúziókként értelmezhetőek.

⁴⁸ GION, *Engem nem úgy hívnak*, 22.

⁴⁹ DÉR, *i. m.*, 204.

⁵⁰ *Uo.*

⁵¹ SZÜCS Imre, *Az a hajó, az a kislány*, Magyar Szó, 1971. január 30., 9.

„hagyományos kamasztörténet keretein”, ami nála leginkább azt jelenti, hogy a hősök és olvasók a „mai élet valódi mondanivalóival találják szembe magukat”.⁵²

Domonkos István: Via Italia

„Deda szabad ember. A falumban, ha róla beszélnek, azt mondják, hogy kelekótya, csavargó. Tiltakozom. Ez ellen tiltakozom ebben a könyvben, és a korlátok ellen, melyek nálunk annyira elszigetelik a gyereket a felnőttől. Miért van az, hogy ezek a korlátok csak a legnagyobb ínségben vagy háborúban dőlnek le?”

(Domonkos István)

Domonkos István regénye Gionéhoz hasonlóan szerzői interpretációt közöl fülszövegként, s közös vonásuk a személyes, vallomások hangneme. Önéletrajziságuk álcája alatt ezek a szövegek általános egzisztenciális keretezésről tanúskodnak. A világ korlátai vagy a meglévő társadalmi viszonyokkal való elégedetlenség Domonkos regényében aztán radikálisabban, nagyobb intenzitással nyer hangot. A regények a szembehelyezkedés lehetséges stratégiáiként a szökést és kívülállást láttatják, végül azonban le is zárják ezeket a menekülőutakat. Ugyanazt az elkerülhetetlen belenyugvást, a megváltoztathatatlan elfogadását tudják nyújtani, ettől válnak ténylegesen őszintévé és időtállóvá, hiszen arról beszélnek, ami általános emberi: a szabadság, gyerekség és felnőttiség.⁵³ A *Via Italiának* viszonylag gazdag kritikai recepciója van, amelyet az ifjúsági irodalom világhíre és az olvasói valóságra vonatkozatható referencialitás is foglalkoztat. Domonkos műve úgy ifjúsági regény, hogy nem kizárólag az ifjúságnak szól. Ez a kettősség nyitja meg a lehetőségeket a befogadásra, kanonizálásra és a jelen érvényű rákérdezésre is, ezáltal pedig elfogadhatjuk azt is, hogy egy komplex Jugoszlávia-kritika is kiolvasható⁵⁴ a regényből.

A kisregény első, *A galambokat tojásporral etetni szigorúan tilos!* című fejezete azonnal egy túlszabályozott, korlátozott világot nyit meg. Minden gyanús, mindenki ellenőrzés alatt áll. Ez a markáns regénykezdet Dedának, a főhős nagyapjának rendszeren kívüliségével alkot kontrasztot, miközben a két végletet a szürrealitás kapcsolja egybe. A szabadságdeficit világ túlzásokra épül: tilos a földön ülni, tiltott úgy az orgonafák alatt tartózkodni, mint az udvaron énekelni. A tiltó feliratokat, amelyek az igazgatói jelenlétet valósítják meg, a gyerekek rajzórán készítették, és „minden

⁵² BENKŐ Ákos, *A jugoszláviai magyar ifjúsági irodalomról*, Jelenkor, 1972/12, 1131.

⁵³ „Az örökkévalóság dalai a szabadságról szólnak. A megnyugvás egyenlő a rabsággal, a belenyugvás a halál.” – írja a fülszöveg első felében Domonkos.

⁵⁴ Erre először Virág Zoltán hívta fel a figyelmemet.

cselekedetüket pillanatról pillanatra azokkal egyeztették össze”.⁵⁵ Ezt a rendszert teszi neveltségessé és oldja akaratlanul is az iskolaszolga olyan szabályaival, mint „a zebet pujgatni tilos!”.⁵⁶

A második, *A büntetés* című fejezetben a főhős Balázs Ferinek – bár bűne nem ismert maga előtt sem – fegyelmezés céljából az udvaron álló eperfát kell ölelnie. A hatalmi önkény, a túlszabályozottság, a megfigyeltség, a vád nélküli büntetések leplezetlen megmutatása erőteljesen tereli az olvasatokat. Időközben előkerül a banda is: Kapa, Minyó és Viki-Radiátor. A *Via Italia* azonban közel sem banda- vagy bandázóregény. Nincs ezek között a fiúk között valódi kohézió, és a közös célok, a templomba való betörés is a háttérbe kerül, amikor Balázs Feri nagyapjával kezdi olaszországi szökését tervezni, míg Viki-Radiátor robbantó tehetségével szeretné Heli szívét meghódítani. Azért sem létezhet ilyen banda, mert Domonkos regényében a szereplők mindegyike kicsit boldogtalan és magányos, elszigetelten létezik. A kapcsolatfelvételek úgy hiúsulnak meg, mint ahogyan a rendőrfőnök, Momčiló rossz, már elavult címekre küldött levelei sem érhetik el címzettjüket. Egy háború utáni világban, ahol a régi rend érvényét veszítette, a tej- és tojáspor, az amerikai segélyek konzervjei jelentik a valóságot és a rendet is: „Balázs Feri is, mint sokan abban az időben, sűrűn éhezett.”⁵⁷ A gyerekek magányossága, kallódása a szülők egzisztenciális és az új világrend belakására irányuló igyekezetének eredménye. Heli úgy gondolja, hogy édesanyja csak azért küldte egy évre kórházba, hogy megszabaduljon tőle. Varga Lajos Márton elemzésében aláhúzza, hogy a gyerekeket az író szüntelenül konfliktushelyzetben tartja, megfosztva őket „a boldog határtalanságtól”: a szereplők „kietlenebbek, mint az irodalom ismert gyerekfigurái. Túl vannak már nemcsak az ütközés, de a küzdés stádiumán is. Maradék emberségüket mentve hátrálnak a világ előtt”.⁵⁸ A regény egyik kulcsszereplőjének, Viki-Radiátornak hobbija a ministrálás, szenvedélye pedig a robbantás és a fagylalt volt. „A legtöbb gyerek csodagyerek. Viki-Radiátor is az volt. A csodagyerekben azonban nem olyan könnyű meglátni a csodagyereket. Ehhez szakértelem kell.”⁵⁹ Miután utolsó robbantásával akaratlanul megöli Helit, elszökik a városból. Édesanyja a már felnőtt Balázs Ferit keresi fel, párbeszédükkel Domonkos megalkotja a regény egyik legkijózanítóbb epizódját.

A harmadik fejezet Heli és édesanyja ambivalens viszonyára helyezi a fókuszot. Ennek az eltávolodásnak egyik oka az, hogy özvegy Röszlerné Momčiló szeretője volt. „Heli emlékezett az apjára, aki német volt, és akit a partizánok lelőttek a község háza előtt. Heli anyja sokáig őrizte apja ingét a szekrényben egy dobozban, és Helinek szigorúan meg volt tiltva, hogy megnézzze. De ő mégis látta az inget, egy este

⁵⁵ DOMONKOS István, *Via Italia*, Újvidék, Forum, 1984, 6.

⁵⁶ *Uo.*, 7.

⁵⁷ *Uo.*, 10–11.

⁵⁸ VARGA Lajos Márton, *Domonkos István: Via Italia*, Forrás, 1975/5, 88.

⁵⁹ *Uo.*, 84.

a konyhaasztalra terítette, és négy lyukat számolt meg rajta.⁶⁰ A szöveg kihagyásaival, eltakarásaival, rejtélyességével, bűneseteivel és a nyomozással a detektívregény műfaját idézi meg, és ahogyan Orcsik Roland kiemeli, időkezelésével is: „[A] *Via Italia*ban is gyakran találkozunk a detektívregényekre jellemző idősíkváltásokra” (sic!).⁶¹ A mindentudó narrátor belelát a titkokba. Lapjainak viszont csak egy részét teríti ki, így teremtve meg az elhallgatás-kimondásra, el- és kitakarásra épülő szövegritmust. Heli – bár kitűnő tanuló volt, tehát a nyelvi kifejezőeszközök a rendelkezésére álltak volna – nem volt képes édesanyjáról őszinte és egyedi fogalmazást készíteni, ezért a macskájáról készült szöveg mintájára írta meg a házi feladatot. Az anyjával való kapcsolata olyan gátat képezett, amely elnémította és eltávolította a lányt. Mindebből egy hosszabb iskolai emléktöredék bomlik ki, onnan térünk vissza az anya alakjához, ahol már a mesélő szavai erősítik tovább a metaforikus kapcsolatot: „S hogy a dolog még érdekesebb legyen, Helinek egyáltalán nem volt macskája. Heli ki nem állhatta a macskákat...”⁶² A kritikák jogosan vetik fel a narrátor olykor túl erős jelenlétét is (főleg, ha a szerzői intenciót hordozó fülszöveget is mellé állítjuk). Fontos elem a regény első felének parodisztikus humora. Kakas „macskáját Horovicz Ildikótól szerezte be a szünetben”⁶³ – olvashatjuk, majd (sajnos) a humort kioltó magyarázatot is megkapjuk hozzá: „Átmásolta a lány dolgozatát.”⁶⁴

A folyton dohányzó Deda a *Via Italia* legösszetettebb karaktere. Az el-eltünedező, különc, de a családja által nyugdíja miatt megtűrt figura szórakoztató is. Benkő Ákos Dedát az első világháborúban testileg és lelkileg traumatizált figuraként mutatja be, aki annak ellenére, hogy még nyugdíjától is megfosztják, szabad marad. Sokkal szigorúbban ítéli meg azonban a regény többi részét, mert bár értékeli a szerzői szándékot, úgy véli: „A *Vita Italia* tele van ellentmondásokkal, a külső és a belső valóságtól egyaránt elrugaszkodó, a fiatal olvasókat mindenképpen zavaró részletekkel, nem is szólva a kizárólag polgár- és pedagóguspukkasztás funkcióját betöltő, ellen-nevelést szolgáló epizódokról.”⁶⁵ Az igazságtalanul sötét tónussal lefestett felnőttvilágot az egész ifjúsági, főleg a pályázatra született korpusz esetében tünetnek, ezáltal problematikusnak tartja (főleg a pedagógusfigurák ábrázolását). A felnőttek világának elítéléséből számára egyenesen következik a menekülés motívuma. Látni kell ugyanakkor azt is, hogy a szökés a legtöbb esetben illúzió, nem valódi, reális opció, csupán ideiglenes állapot. Mindezt a Domonkos-regény szereplői is előbb-utóbb felismerik, és az olvasó is rájön, ha máshonnan nem, akkor a felnőtt Balázs Feri szerepeltetéséből. Így a *Via Italia* nem kizárólag leszámol a romantikus szökésképzettel, de valójában már építése közben lerombolja azt.

⁶⁰ DOMONKOS, *Via Italia*, 29.

⁶¹ ORCSIK Roland, *A gyermekkor törekeny utópiája*, Bárka, 2004/1, 104.

⁶² DOMONKOS, *Via Italia*, 29.

⁶³ *Uo.*, 30.

⁶⁴ *Uo.*

⁶⁵ BENKŐ, *i. m.*, 1132.

Deda kórházba kerül, ahonnan Balázs Feri segítségével szökik meg, majd a fiút hátrahagyva egyedül vág neki az útnak. Dér Zoltán értelmezésében Deda nem árulja el a fiút, akinek a szemében összegyűlő könnyek arról a revelációról árulkodnak, hogy nagypja a halálba tart, ahol már nem lesz szüksége a fiú társaságára és segítségére.⁶⁶ Deda nem csupán meggátolta Balázs Ferit abban, hogy társaival betörjön a templomba, hanem outsidersége dacára azt a társadalmilag fontos, hasznos funkciót tölti be, amelyet a tanárok és a szülők, az erre predestinált karakterek különféle okok folytán nem képesek betölteni, vagy nincs rá akaratum. Deda normaszegése és egyben szabadsága paradox módon szavatolja számára a hitelességet. Ő tanítja, ruházza fel hasznos készségekkel Balázs Ferit, és mutat példát önnön szabadságeszményén keresztül. A megvetettség a sors megválasztásának szabadságába és méltóságába fordul át szemünkben. Az „anarchikus hős”⁶⁷ felismeri a múlt érvénytelenedését, moráljában éppen ezért nem tételeződik bűnként a sírablás, amennyiben folytathatatlan, megszakított világrendhez tartoznak. Dér Zoltán számos kifogást emel a regénnyel szemben, ugyanakkor leszögezi, hogy „a regény nem erkölccstan”,⁶⁸ a gátlástalanságában is pozitív üzenetet fedez fel, még ha Deda konkrét konfrontálódását a társadalommal hiányolja is. Úgy véli, emberi fölénye így nem jut felszínre.

Vajda Gábor Dedát bűnözőként határozza meg, és felrója a szerzőnek, hogy „miért nem egyértelműen és következetesen bűnözőnek ábrázolta Dedát, utólagos nyilatkozatában pedig miért eszményíti közvetlenül is”.⁶⁹ A „rögeszmes csavargó” olvasatában a gyerekeken átgázolva jut anyagi haszonhoz a sírok kifosztásával. „Nem értem: miért tiltakozik az író a legális manipuláció ellen, ha az illegálisat eszményíti.” Úgy vélem, Deda ontológiájának megítélése egyéni morálján keresztül lehet termékeny. Mivel ez egy rendkívüli, a fülszövegben és a regényben is jelzett háborús idő (igaz, a gránátokat már „nem árulják manapság a piacon, mint a sárgadinnyét”⁷⁰), így az érvénytelenedő világ etikai rendje, a felfordulás, a pusztulás, a csak látszólag gyógyuló sebek és emberi tragédiák segítségével kínálja fel a regény saját történelmi tapasztalatait. Vajda Gábort műfaji-tematikus kérdések is foglalkoztatják az ifjúsági irodalom kontextusában. Megállapítja, hogy „a nagy háborús tettek irodalmi konjunktúrájának ideje letűnt”.⁷¹ Elveti a direkten erőszakolt nevelői szándékot, a radikális új keresését tartja fontosnak a „modern léhaság”, a „cinikus nihilizmus”⁷² mellőzésével egyetemben. Domonkos regényét olyan műnek tekinti, amely „nem állítja szembe, nem is azonosítja a gyerekkor és a felnőttek világát. Kis héroszai két dologban – céltudatosságban és gyakori döntéshelyzeteikben – állnak közel a nagyokhoz”.⁷³

⁶⁶ DÉR Zoltán, *A csavargó megdicsőülése* = D. Z., i. m., 184.

⁶⁷ Uo., 185.

⁶⁸ Uo.

⁶⁹ VAJDA Gábor, *Jeles regény – gyerekeknek és felnőtteknek*, Magyar Szó, 1972. október 21., 12.

⁷⁰ DOMONKOS, *Via Italia*, 43.

⁷¹ VAJDA, i. m.

⁷² Uo.

⁷³ Uo.

Varga Zoltán referenciális befogadói stratégia alapján fogalmazza meg fenntartásait. A háború utáni kisvárosi, falusi élet „hiteltelen” és „önkényes”⁷⁴ képét fedezi fel. Retorikájának részeként saját tapasztalataira („ezekre az évekre pedig magam is jól emlékszem”⁷⁵) hivatkozva kéri számon „háború utáni valóságunkat”⁷⁶. Leginkább az általa is mellékesnek titulált epizódokkal kapcsolatban emel kifogást. Kritikával illeti Domonkos olykor töredékesnek ható, kihagyásokkal és elhallgatásokkal operáló elbeszéléstechnikáját is. Megérezésem szerint viszont az elhallgatások–kimondások sajátos ritmusával a szöveg inkább leképezi azt a fentebb már megfogalmazott történelmi tapasztalatot, amelyben a kibeszéletlenség feszültsége mellett az elfedés stratégiájának kudarca (is) artikulálódik. Egy új világ mindaddig nem születhet meg, amíg a régi világ emberei, rekvizitumai jelen vannak. A felszámoló heterotopikus terek – a temető kifosztása, gondozatlansága, a templomba tervezett betörés, a könyvtár elpusztítása – is ezekhez kapcsolható. Balázs Feriék is a temető mellett laktak, ahol nem mások voltak a szomszédjaik, mint „jó magaviseletű, háború előtti halottak, gabonakereskedők, sváb nagygazdák, bőr- és vaskereskedők, bárók és grófok családostól”⁷⁷. A háború után a család azért került nehéz anyagi helyzetbe, mert „a zsidókat és németeket, a legjobb vevőket kitelepítették”⁷⁸, az emberek már nem törődtek a halottakkal, a telepések pedig a kőfaragó létezéséről sem tudtak. A látszólagos rend mögötti robbanóerő akkor tör felszínre, amikor Heli halálának helyszínén rátalálnak Momčilóra, majd meglincselik őt. A férfi csak szeretőjét, a lány anyját ismeri fel a fekete ruhás tömegben. A nőtől származó „Gyilkos!” felkiáltás vélhetően nem kizárólag a lány, hanem a kivégzett férj miatti bosszút is hordozza. Mindezek alapján konstruálható meg tehát a *Via Italia* Jugoszlávia-kritikaként való olvashatósága is. Varga Zoltán kissé indulatos bírálata kifejezetten ezeket, a valóságra vonatkoztatható részleteket és a regény világgépét kifogásolja. Domonkos prózája szerinte nem kizárólag erőszakot tesz a valóságon, de „kamaszok pimaszkodó hajlamát táplálja”⁷⁹. Felteszi a kérdést: „feltétlenül előlegezni kell a sivárságot, a távollatanságot, az eszmények hiányát?” Véleménye szerint olyan könyvekre van szükség, amelyek a „kamaszok, félgyerek” ideál- és hősigényét is kielégítik.⁸⁰

Azt remélem, hogy a regények értelmezésére tett kísérletem rámutatott néhány lehetséges kapcsolódási pontra, valamint a szembetűnő különbségekre is. A felsoroltakon kívül az is érdekes, ahogyan Domonkos szövege és a gioni univerzum egymásba érnek textuálisan, annak köszönhetően, hogy Balázs Feri egy alkalommal Burai József/Jóskaként mutatkozik be álnéven, hiszen Burai Jóska Gion Nándor egyik fontos figurája,

⁷⁴ VARGA, *i. m.*, 143.

⁷⁵ *Uo.*

⁷⁶ *Uo.*, 145.

⁷⁷ DOMONKOS, *Via Italia*, 34.

⁷⁸ *Uo.*

⁷⁹ VARGA, *i. m.*, 145.

⁸⁰ *Uo.*, 146.

többek között feltűnik *A kárókatónák még nem jöttek vissza* (1977) című regényben is. Domonkos István és Gion Nándor könyve a gyermekeket középpontba állító korszellem terméke, s a felnőttek által magukra hagyott gyermek-szubjektumok kitérésí/kiútkeresési manőverei a keletkezés körülményein túl is erős kapcsolatot jelentenek.

HERÉDI KÁROLY
PhD-hallgató,
SZTE, Irodalomtudományi Doktori Iskola
karezxp@hotmail.com

*The (Golden) Age of Young Adult Fiction:
the Circumstances and Impacts of the Forum Publishing House's Novel Writing Competition in
1969, in Novi Sad*

Abstract: The purpose of my paper is to explore the circumstances of the 1969 Vojvodina Hungarian novel writing competition, which served as a stage in the paradigm shift in (children's) literature. I explore those intellectual movements, insights, forming poetical and thematic ways through which the (young adult) novel corpus in Vojvodina came into existence, and which corpus is defined by the novels of Nándor Gion, Ottó Tolnai and István Domonkos, among others.

Keywords: novel, Vojvodina, young adult literature